

Ціна: 5 корон.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ

1917—1919.

Хай живе Самостійний Український Нарід — правний господарь на своїй землі!

Хай живе всесвітнє визволення поневолених націй!

Хай живе всесвітнє визволення праці від влади катітала!

1920.

ВІДЕНЬ — КИЇВ.

Накладом Української Партиї Самостійників-Соціалістів (У. С. С. С.)

З друкарні Мехтариєв у Відні, VII.

Передмова.

Уже три роки тягнеться українська революція. Події зміняються подіями з блискавичною швидкостю. Український народ переживає величні моменти своєї історії. За ці три роки не з'явилася ані одна серйозна праця, яка цілком безсторонньо описала ці події і дала їм належне освітлення. Такої праці чекає українське громадянство, і до появи цієї праці воно змушене задовольнятись газетними звістками, всякими непровіреними чутками, що одна другій суперечить.

Цим конспективним нарисом головних подій, що відбулися на Україні протягом останніх трьох років, мається на меті хоч в невеликій мірі задоволити цю потребу широкого українського громадянства, а також відкрити заслону на ті події, що відбувались за коном і широкому загалу небули відомі.

B. T.

I. Українська Центральна Рада.

Відколи Українська Центральна Рада почала своє істновання, українські соціал-демократи і соціалісти-революціонери складали в ній більшість¹. Величезна більшість справжньої української (не мартовської) інтелігенції, що винесла на собі весь тягар утисків царсько-московського режиму над українською культурою: українські професори, доктори, інженери, адвокати — була відсунута від державної роботи і впливу. Дивуватись сему-нічого, бо то був час панування крайніх гасел і демагогії; кождий народ під час революції цей період мусить пережити.

Весь час істновання Центральної Ради визначився недіяльністю в справі державного будівництва.

Центральна Рада та її Уряд складались з елементів політично-недозрілих, засідання Центральної Ради були безконечним мітінгом з партійно-програмовими промовами; говорили безконечно, а про діло забували. Говорили з запалом про безпощадну боротьбу з буржуазією і земельним панством, про соціалістичі форми громадянського життя, про соціальне визволення робочих мас, а на ділі — все лишалось по старому.

Навіть в справі земельної реформи, хоч говорилось про неї багато — нічого не зроблено. Як відомо, земельний закон, так важний для хліборобної України, був нашвидку написаний і принятий без належного обговорення в той момент, коли большевицькі гармати греміли під Київом і шрапнелі рвались над будинком Центральної Ради, коли остання збиралась уже покидати Київ.

¹ В брошури назви українських партій скорочені так:

1. а) Українська Партія Самостійників Соціалістів — У. П. С.-С.
б) Самостійники-Соціалісти — С.-С.
2. а) Українська Партія Соціалістів-Федералістів — У. П. С.-Ф.
б) Соціалісти-Федералісти — С.-Ф.
3. а) Українська Партія Соціалістів-Революціонерів — У. П. С.-Р.
б) Соціалісти-Революціонери — С.-Р.
4. а) Українська Соціал-Демократична Роб. Партія — У. С.-Д. Р. П.
б) Соціал-Демократи — С.-Д.

Народні маси довго чекали від Центральної Ради чогось реального — але їх годували гарними промовами і обіцянками. Коли терпець народніх мас в решті увірвався, вони назвали Центральну Раду — буржуазною, повернулись до неї спиною і стали спочувати большевикам проти Центральної Ради.

Два міліони українського війська, що горіло бажанням битись за рідний край, і яке могло одним могутчим рухом знести все на шляху до нашого національного визволення, було розкладено ревкомами, здеморалізовано пропагандою наших ультралівих елементів. Ці елементи чинили по своїх програмах, а там сказано, що постійна регулярна армія — як забороло буржуазно-панської влади, не мусить існувати, регулярну армію мусить змінити народня міліція.

Як думали — так і зробили.

Українська армія була здемобілізована, а держава лишилась без оборони. Ті українські партії, що стояли за утворення регулярної української армії, були названі реакційними, ворожими інтересам народних мас.

Коли московські большевики підступили під Київ, оборону столиці України мусіла взяти на себе приватна ініціатива.

Сотні і тисячі української інтелігенції (навіть невійськової) стали до зброї в обороні столиці України; до зброї стали не тільки українські студенти, а навіть й гімназісти.

Багато української інтелігенції, не одна тисяча цього дорогоцінного цвіту нашої нації полягла на вічний спочинок під ножем большевика-москаля, заплативши своїм життям за помилки тогочасних керманичів українсько-державного корабля¹.

Центральна Рада при німецькій окупації.

Коли з допомогою німців в початку березня 1918. р. Центральна Рада з її складом з С.-Р. та С.-Д. знову повернулась до Києва, почалось старе безголов'я: Аналфабети-міністри з недозрілого елементу, якому місце ще сидіти на шкільній лаві, партійна гризня, боротьба амбіцій авантурників, властолюбців, совна недіяльність в державнім будівництві, небажання організувати оборону держави (організації Запорожського корпусу уряд шкодив, як міг).

Справа скінчилася ганебно. Генерал Скоропадський відкрито без шлякої перепони готовувався до перевороту. В решті — розгон Центральної Ради без піякого опору і протесту. С.-Р. міністри опинились на лаві підсудніх, де вели себе недостойно: прохали помпнування і т. п.... на велику радість російських чорносотенців. Почалось

¹ Напр. гибель української інтелігенції, головно українського студентства під Крутами.

II. Гетьманське панування.

Партія С.-Р. саморозпустилася; ії провідники в числі до 20 душ об'явили себе непартійними і видрукували про це з указаниям фамілій в російській газеті „Кіевская Мысль“ та інш. Зважаючи на їх покірність, гетьман їх не займав. Тепер ці люди задають тон і панують . . .

Партія С.-Д. стала до гетьмана остілько лояльною, що гетьманська світа в часи свого побуту в Берліні заявила, що У. С.-Д. підтримують гетьмана. Гетьман С.-Д. не переслідував.

В гостру опозицію до гетьмана стали партії С.-С., С.-Ф. і навіть Хліб.-Демокр., що вибірали гетьмана, коли остання партія побачила антиукраїнську політику гетьмана.

Напів національний Союз, що повалив гетьмана, заснували партії С.-С.¹ і С.-Ф.; партії С.-Д. і С.-Р. довго не вступали до Национального Союзу і вступили тільки тоді, коли Национальний Союз став виявляти значну політичну силу. Після перемоги над гетьманом партії С.-Д. і С.-Р. стали відноситись до Национального Союзу так, як і зараз: неспочуваюче і відсунули його від державної роботи.

Відомий меморандум-ултіматум до гетьмана з домоганням українського міністерства був написаний Самостійниками-Сопіялістами 22. мая 1918. р.: відохва з протестом до німеншого народу — Хліб.-Демократами. Ці два документи підписані партіями: С.-С., трудовою партією, С.-Ф., Хліб.-Демокр., організаціями залізничників і робітників пошти і телеграфа.

Национальне нещастя перепинило партійні свари. Повстання проти гетьмана організовували три партії: С.-С., С.-Д. і С.-Р. Национальна солідарність дала змогу виграти справу. Після перемоги Директорії міністерські портфелі після умови були поділені між вищезгаданими партіями на паритетних підставах.

III. Директорія.

Переворот 15. листопада 1918. р., коли стала у влади Директорія, дав знову перемогу партіям С.-Д. і С.-Р., хоч і не таку, яку вони мали при Центральній Раді. До влади стали вкупі з ними і С.-С. (С.-С. мали в кабінеті міністрів 5 місць). Партия С.-Ф. одержала державний секретаріат і міністерство юстиції. Але $\frac{2}{3}$ портфелів були в руках С.-Д. і С.-Р. і тому почалась та сама робота, що і при Центральній Раді.

¹ Орган партії С.-С. — „Самостійник“, що виходив в Київі. відкрито називав гетьмана Скоропадського національним зрадником, а окупантів-німців — віроломниками підступниками.

Найперш було зруйновано військо (при військових частинах стали заводити ревкоми). Наступ большевиків... Неуміння організувати оборону Держави і навіть використати ентузіазм повсталих проти гетьмана українських військ. Відсутність ясного плана будови держави. Неуміння організувати військо, його утримання і забезнечення усім необхідним... Величезні, численні штаби без військ, що тілько пожирали кольосальні гроші.

С.-Р. і їх організація „Село-Спілька“ открыто агітували проти влади Директорії і заsovітську владу на Україні, і свою партійну газету „Народня Воля“ з цими гаслами через інформаційне бюро армії, яке було в їх руках, шириви тисячами примірників в українській армії. Теж робили ліві С.-Р. і ліві С.-Д. — незалежники. — І ось наслідки:

Московські большевики раптом заняли всю Лівобережну Україну, взяли без бою Київ. Далі пішла паніка, панічна утеча: Казатин, Винниця, Проскурів, Волочиск і в решті до Галичини під оборону галицьких багнетів, а звідти до Рівного. До м. Рівного добралися одні штаби, на чолі з головним штабом, без військ, які були розгублені по дорозі.

Не один десяток тисяч українських патріотів, що горіли святим огнем любові до Батьківщини, полягли на сею крестному шляху катастрофи, проклинаючи гірку долю України і нездарних провідників.

На Волині, яку на щастя для України, забули комітети українських партій, де, значить, не було партійного інтриганства і роскладу — з'organізовалась досить сильна армія, яка не тільки відбилась від московських большевиків, але виявила досить активну офензиву (форпости її посунулись аж під Київ).

Але як тілько на Волинь добралися партійні центральні комітети, і почалась робота лівих елементів, — почався і розклад армії. Через місяць довелось кинути Волинь і тікати знову до Галичини, розпустивши всі міністерства.

Завдяки Галичині українське військо виринуло знову на Поділлі, взяло Камянець-Подільський і пішло далі, але було переможено м. большевиками; Галичина знов уратовала Україну, пославши в допомогу своє військо. — Звоювання великої території, а також поновне взяття Київа завдячуємо головним чином галицьким військам і галицькому Уряду.

Історичні державні наради партій.

Як тілько гетьман Скоропадський був повалений і Київ був взятий, ще у Винниці, до вступу Директорії в Київ, серед українських партій почався розлад. У. С.-Д. хтіли Совітської незалежної Української Республіки: ісполкома і совнаркома. Особливо сього домагався го. ова Директорії Винниченко.

Державна нарада у Винниці 12. до 14. грудня 1918. р.

На нараді партій, що робили повстання (С.-С., С.-Д. і С.-Р.) 12. грудня 1918. р. партія С.-Д. рішуче стала за радянський строй, партія С.-С. і С.-Р. проти, і справа провалилася. Але С.-Д. з цим не примирились: вони намислили завести совдепи на Україні під іншою формою. Була скликана друга нарада — вищезгаданих З-х партій, 14. грудня 1918. р. На цій нараді С.-Д. виступили з проектом Трудового Конгресу з представників селян, робітників і солдат: сьому Конгресу проектировано надати всю повноту влади. С.-Д. не крились, що Трудовий Конгрес і буде українським совдепом, який вибере ісполком і совнарком. Отже таким чином Україна мала стати Совітською Соціалістичною Республікою.

С.-Р., сподіваючись мати через селянство на Трудовім Конгресі більшість, підтримали ідею скликання Трудового Конгресу з зазначенням, що після його таки мусять бути скликані Українські Установчі Збори (останній додаток дуже не вподобався С.-Д.-ам, але мусіли на це пристати).

Самостійники були проти скликання Трудового Конгресу, як форми большевицької, а стояли за скликання українського парламента з установчими функціями. Перемогла більшість і Трудовий Конгрес був скликаний. Самостійники тільки настояли, аби не кликати на Конгрес депутатів від військ, аби не розскласти армії, а також аби на конгресі — представників від робітників було не більше, як їх % ыдношення до українського селянства, а також аби покликати на Трудовий Конгрес і інтелігенцію.

Після цього була видана декларація Директорії, яка була принята в цілім світі як декларація большевицька.

Державна нарада 16. січня 1919. р. в Київі.

Перед відкриттям Трудового Конгресу, що мав початись 19. січня 1919. р., ініціатори Трудового Конгресу полякалисъ, не будучи певними за настрій конгресу, маючи на увазі наближення м. большевиків до Київа. Директорія скликала державну нараду партій 16. січня 1919. р.

На нараді військова група Коновалця і Мельника (Укр. Січові Стрільці) виставили військову диктатуру — тріумвірат: Петлюра, Коновалець і Мельник. Два більше одного: отже фактично пропонувалась диктатура Коновалця¹.

¹ По в'їзді Директорії до Київа група Коновалця фактично заправляла всім в Київі, навіть водною Директорії (слова В. Винниченка на нараді 16. січня 1919. р.).

Диктатура в особі юного галицького офіцера Коновалеця прикро вразила усі українські партії. Всі висловились проти. Група Коновалця образилась.

С.-Р. пропонували негайне запровадження совдепів, бо цього ніби то вимагає трудовий народ, а також стояли за надання Трудовому Конгресу всієї повновладдя.

С.-Д. (в даннім разі вкупі з С.-С.) стояли тут проти радянського строя і за надання Трудовому Конгресу прав Трудової Конференції без права повновладдя, окрім того С.-Д. висловлювались за милітарізацію строя на час національної небезпеки (не указуючи форми милітарізації).

С.-С. стояли за проголошення на час національної небезпеки диктатури Директорії і за військову раду з дорадчим голосом з пяти душ (голова ради — Петлюра, 2 члени військових від Наддніпрянців, а 2 від Галичин). Але на бажання групи Коновалця, аби все лишилось по старому, все так і сталося, і партійна нарада скінчилася нічим.

Після наради всі українські партії, виключаючи С.-Р., взялись рішуче за те, аби не дати Трудовому Конгресові піти на шлях большевизма.

Ці з'усилля мали успіх і Трудовий Конгрес в своїх резолюціях став на ґрунті державному. В цій справі багато зробили представники Галичини.

Державні наради у Винниці.

Коли українська війська полишили Київ, в Київі лишились ліві С.-Р., весь Центральний Комітет „Село-Спілки“ (С.-Р.), і майже половина С.-Д. з центра і ліві С.-Д. — незалежники, які приймали м. большевиків з хлібом-сілью — і мали поділити з ними владу на Україні (їх наміри не справдилися). Із С.-Р. потяглись до Винниці переважно ті, що мали урядову службу (напр. інформаційне бюро армії було в їх руках).

Коли Директорія покинула Винницю, С.-Р. покинули підпірати Український Уряд (їх Винницька постанова: вийти з комісій Трудового Конгресу і з урядових головних посад і з'єдання з м. большевиками).

В Винниці перед страшною небезпекою С.-Д. і С.-Р. полишили міністерські портфелі і запропонували коаліційне міністерство з більшості правих соціалістичних українських партій. Новий кабінет міністрів: голова кабінету Остапенко (С.-Р.), міністри: 4 С.-Ф., 4 С.-С., 3 С.-Р., 1 С.-Д., 2 (безпарт.). Голова Директорії Винниченко подався до дімісії. Нового Голову Директорії не призначено: члени Директорії головували по черзі.

При одмові від влади С.-Р. одержали 6 міліонів карбованців, а С.-Д. 5 міліонів карбованців з державних фондів.

Політика Директорії крутко звернула в ліва на право. Ухвалено було прохати допомоги антанти, на яку, як на оплот буржуазії, верховодячі українські кола дивились до свого часу з упередженням.

Поїхали умовлятись з антантою: проф. Остапенко, проф. Маціевич (міністр закордонних справ) та інші. Французьке командування в Одесі за допомогу вимагало: окрім Винниченка усунути зі складу Директорії і Петлюру; взагалі склад Директорії мусів бути по волі антанти.

З цього приводу була скликана Директорією в середині лютого 1919. р. Державна нарада в трьох партій: С.-С., С.-Д. і С.-Р., на котрій було вирішено: залишити Директорію в незміннім стані, як ознаку сувереності українського народу.

Справи погіршали. Під натиском м. большевиків довелося покинути Винницю. Залізничники весь час саботували Уряд, а то і отверто не слухались і страйкували (головно через те, що на посаді міністра шляхів — була особа без належної фахової освіти і зненавиджена залізничниками). В угоду одному з членів Директорії ця особа утримувалась на посаді, хоч більшість кабінету міністрів і Директорії була — проти. Пробування на посаді міністра шляхів цієї особи, осебі надто молодої, зробило українській справі велику шкоду. Колиб Директорія перед своїм від'їздом з Винниці не дала одставки цій особі, Директорія була б не виїхала з Винниці через страйк залізничників.

Директорія в Жмеринці.

Уряд і Директорія перебралися до Жмеринки, але на де-кілька днів.

Відбулась кошмарна картина утечі: головного військового штабу і уряду з Жмеринки, коли потяги бралися з боя, коли навіть у г. о. Петлюри хотіли одібрати потяг. Уряд пересунувся до Проскурова.

Починаючи уже з Винниці, військові кола отверто нарікали, що в головнім штабі, а надто в оперативнім відділі, є нездари і зрадники, що не тільки здали Київ без боя, а дозволили армію розрізати на двоє.

Південна група з запорожським корпусом на чолі перейшла румунську границю і обезбройлась; північна група Оскілка трималась міцно; центр армії був розгромлений і знищений.

Державні наради в Проскурові.

В Проскурові справи стали ще гірше. С. Р. замірялись в Проскурові зробити большевицький переворот. Директорія в сій важній хвилі скликала партійну нараду з 3-х партій:

С.-С., С.-Д. і С.-Р., що робити для вратування справи. С.-Р. і С.-Д. (частки Центральних Комітетів цих партій, що ще тяглися за урядом) домагалися, аби Директорія дімісувала, аби на Україні був запроваджений радянський строй. С.-С. твердо стояли за Директорією, стояли на старій позіції парламентаризму і боротьби з м. большевиками і большевизмом у всіх його формах до кінця.

Коли член Директорії Н. звернувся до С.-Д. і С.-Р. з пропозицією, в тім разі, коли б Директорія згодилася з їх пропозицією, чи дадуть вони в новий лівий кабінет міністрів — своїх людей — С.-Д. і С.-Р. одмовились. А як член Директорії на це сказав, що в такім разі Директорія це опублікує, то С.-Д. сказали, що вони ще в цій справі подумають, може і дадуть до нового кабінету міністрів своїх людей.

Спроба Камянець-Подільського перевороту.

Коли українська війська мусіли покинути і Прокурів (а Директорія поїхала до Гусятина) і відступили до Ярмолинець і до Волочиска, — С.-Д. і С.-Р. роблять в Камянці-Подільському спробу большевицького перевороту, усунення Директорії, запровадження радянського строя і влади.

Спроба неудалась: за ними не пішли ні селяне ні війська ні робітники. Але ця Камянець-Подільська справа мала лихі наслідки:

Західні держави переконались, що У. С.-Д. і У. С.-Р. з большевичились. Румуни хтіли навіть з цієї нагоди 22. марта 1919. р. заняти Камянець, як місто, де захопили владу большевики. Ледви пощастило цю небезпеку усунути. Під впливом цих подій і агітації українське військо в центрі і на правім крилі майже розсипалось.

Врешті вся українська територія була втрачена, виключаючи всю Волинь, частину Подільщини, Київщини і Мінщини.

Туди всі і посунули, під крило цієї військової групи.

Ця військова група тому тільки і збереглась, що тут в Рівному, організаційній роботі ніхто не перешкоджав за віддаленням її від центра.

Рівенський період.

Був початок квітня. Військова північна група з'організувалась в силну армію, перемогла большевиків і підступила майже під Київ. Большешицькі полки здавались один за другим, передалась на український бік ціла большевицька Тульська дівізія; з дня на день чекали вступу в Київ.

Можливо, що С.-Р. і С.-Д. було прикро, що до Київа має вступити Уряд Остапенка з більшістю правих соціалістичних партій.

На нараді партій, скликаній г. отаманом Петлюрою 6. і 7. квітня 1919. р. партії С.-Д. і С.-Р. виступили з домаганням: 1. Зміни складу Директорії в більш лівім напрямку, 2. кабінета міністрів в С.-Р. і С.-Д. і 3. замирення з м. большевиками.

Партії С.-С., С.-Ф., Н.-Р. і презідії Трудового Конгресу стояли за незмінність складу Директорії, як затверженої Українською революцією і Трудовим Конгресом і за коаліційний кабінет.

С.-Р.-и і С.-Д.-и на уступки не пішли — і справа кінчилася нічим.

С.-Р. і С.-Д. ухвалений був переворот. Умовили г. о. Петлюру і члена Директорії Андрія Макаренка та заключили з ними відому умову 5. квітня 1919. р. (Див. „Укр. Вісти“, ч. 30).

Стався переворот 9. квітня 1919. р. Директорія в складі затверженім Трудовим Конгресом, перестала існувати: Двох членів Директорії: д-ра Андрієвського і д-ра Петрушевича було усунено.

Головою Директорії (а фактично диктатором) став Петлюра. До влади став лівий кабінет Мартоса. Як показала справа 22. марта 1919. р., С.-Р.-и і С.-Д.-и зовсім не мали за собою ніякої сили, як не мали її під час вищезгаданого перевороту: їм пощастило перетягнути на свій бік більшість членів Директорії (і головним чином переконати г. о. Петлюру), і тим вони виграли справу.

Так сталася диктатура двох партій: С.-Р. і С.-Д., а через них і в їх допомогою фактична диктатура Петлюри.

Почалась робота С.-Р. і С.-Д. Пішли спроби заведення на місцях влади рад. Пішла практика большевизма; організована контрозвідка по типу большевицьких чрезвичайок з катами Чебогарев і Ко. на чолі. Почалось очернення і жерстоке переслідування правих соціалістичних українських партій, в першу чергу, як більш дужчу: Партию С.-С. Спроба переговорів з большевиками. (Неудачно.)

Цей переворот зробив злий вплив на українську інтелігенцію: маса українського старшинства стала покидати українську армію та переходити по частині в Галицьку армію, а по частині розсосуватись по Україні з метою на місцях в тилу большевиків організувати повстання. Українська цивільна інтелігенція стала покидати українські урядові інституції і вертати до дому на Україну.

За кордоном зрозуміли цей переворот як за панування большевизму на Україні. З Урядом Українським, на чолі котрого стояли особи, що заманіфестували свій большевизм 22. марта 1919. р. в Камянці-Подільським, не хтіли говорити; говорили тільки з Урядом Галицьким.

28. квітня 1919. р. група українських патріотів з українського старшинства під проводом отамана Оскілка робить спробу вратувати українську справу, вирвати її з руйнучих рук і передати до рук творчих. Вибухло повстання Оскілка з девізами:

1. Іменовання президента Галицької Національної Ради і члена Директорії Соборної України Д-ра Петрушевича тимчасовим президентом У. Н. Р. до скликання Українських Установчих Зборів по визволенню української території від ворога і

2. негайного утворення коаліційного кабінету міністрів із партій наддніпрянських і галицьких для поєднання усіх творчих українських сил.

Але це військове pronuntiamento, хоч воно мало за собою величезну більшість військової сили, не осягло своєї мети єдине через те, що вибухло раптово, без попередньої підготовчої організаційної роботи, вибухло стихійно, як вибух нестримного обурення¹ роспачі.

Робота кабінета Мартоса і Петлюровського штабу армії швидко допrowadила до ліквідації Волинський фронт. Рештки українського війська через Галичину і з її допомогою добралися до Подільщини і опанували тут західний кут Поділля.

Волею судеб Галицька армія під проводом диктатора Д-ра Петрушевича мусіла покинути свій край і посунути на Україну. Сему треба завдячити звоювання українцями великої території.

Українська інтелігенція на еміграції.

Коли в січні 1919. р. моск. большевики взяли Полтаву і стали наблизатися до Києва, серед деяких кол української інтелігенції почалася паніка. Богато осіб, що хтіли бути в як найдальшій дистанції од м. большевиків, сотнями записувались в українські місії до ріжних держав, домагались урядових командировок, фіктивних чи дійсних, за межі України, а то і просто смігрували до Галичини, де в той час був спокій і лад.

Позаяк тоді приймались до дипломатичних місій особи по партійному прінципу, маса людей підшивалась під „лівих соціалістів“, зголосувались до українських партій С.-Р. і С.-Д., аби в той спосіб трапити до закордонних місій.

Представництво інших українських партій в цих місіях було дуже незначне.

Поважні люди в цих місіях були як виключність. Склад цих місій заповнявся переважно веленою молодіжю обох полів, навіть без жадного знання чужих мов. В склад цих місій

¹ Подробиці повстання отамана Оскілка будуть наведені в окремій брошури, що має з'явитись в світ одночасно з цією брошурою.

було приято чи не в 20 раз більше осіб, як належало; така була велика охота у цієї категорії української молодіжи поїдти, побавитися і розважитися по чужих краях на державний кошт¹. Не прияти до складу місії „партійних людей“ міністерство закордонних справ, треба думати, рахувало незручим.

Ці місії в кількості не одної тисячі осіб довго бавились в Тернополі і Станиславові, весело розважалися по каварням, ресторарам і театралі, щедро сипали державним грошем на право і на ліво, бо з сего боку ці місії були добре забезначені.

В решті решт таки примушено ці місії покинути Галичину. Вони виїхали з початку до Відня, а звідти роз'їхались по цілому світу: до Парижа, Лондону, Берліну і т. д. і скрізь заслугували собі ту саму сумну славу, що і в Галичині. Українські місії за кордоном стали „притчою во язицех“, за малими виїмками тільки діскредитували в очах закордонного громадянства і українську владу, і український народ.

По за цими місіями до Галичини понаїхало багато (де-кілько тисяч) наддніпрянців: старшин, урядовців і просто „партійних“. Всі ці особи, а їх була не одна тисяча, формально попристроювались до ріжників українських інститутій (Богато українських наддніпрянських інститутій мали свої філії в Галичині), отже мали богато грошей без жадної праці, війна і фронти були далеко, нішо не перешкоджало їм весело бавитися, сипати грішми і політикувати по каварням і ресторарам.

Треба призватись що $\frac{9}{10}$ цих людей зголосували свою приналежність, або принаймні співчуття, до державних партій: С.-Р. і С.-Д.², які величезні гроші коштувало українському народові утримання цієї великої юрби національних паразитів — годі підрахувати. І це все в дбувалось в той час, як на розлогих полях України розpacливо боролася і умірала за Батьківщину вірна своїм прінципам українська інтелігенція, що свій народ в біді не кинула.

Ощадні Галичане неприхильним оком дивились на пробування у них національних трутнів з Наддніпрянщини, що тільки піднімали ціни на продукти та деморалізовали їх не-сталі елементи.

Але наддніпрянська еміграція вищезгаданого сорта в Галичині не задовольнилась одним веселим проводженням часу. Ці люди рішуче стали втручуватися в справи Галичини, в яких вони найменшого розуміння не мали. Потроху і тут почалася ширитись деморалізація. Ці наддніпрянці, замісь того, аби вертати на Україну і працювати у знаних їм обставинах, зна-

¹ Звичайно серед цих місії були чесні і порядні люди, дійсні українські патріоти — але що вони могли зробити проти домінуючої більшості?!

² Звичайно треба думати, що величезна більшість цих осіб не тільки було „мартовськими С.-Р. чи С.-Д., але і „мартовськими“ українцями.

йшли собі однодумців в Галичині і захтіли переробити Галичину по своєму¹.

Грошей у них було багато, отже почали виходити газети „Нове Житте“, „Республиканець“, та інші; була розпочата агітація серед галицької інтелігенції, галицького селянства і галицького війська. Залунали лозунги крайньої демагогії і московського большевизму².

Давні галицькі діячі, що своєю діяльністю протягом понад 20 років довели свою відданість і вірність трудовим галицьким масам — весь тогочасний галицький уряд — опинились вразу в категорії чорносотенців, злобних реакціонерів, ворогів народу на сторінках цих газет. В цім напрямі велась і устна агітація. Галицький Уряд терпів, мовчав, бо не хтів порушувати прінципа свободи слова, друку і сумління, а також не хтів з делікатності господаря уживати репресій проти наддніпрянських гостей, які за сердечний прийом і гостину в Галичині в такий неджентльменський спосіб відвідувались.

Громадські діячі з кол державно-думаючого наддніпрянського громадянства попереджали Галицький Уряд і галицьких діячів про неминучі льогічні наслідки цієї роботи, попереджали, що за наслідки цієї роботи державні наддніпрянські елементи відповідати не можуть. Але Галицький Уряд спрямувався на довір'я Галицької Національної Ради, чув себе спокійним з цього боку та і не мав часу заняться, як се належить, внутрішніми справами, бо вся його увага була звернена на боротьбу з Польщею.

Вся ця руйнуча робота лівих елементів в Наддніпрянщині ослабила відпорну силу галицько-українського народу і його військ і прискорила момент відвороту галицької армії спід і Львова перед в де-кілька раз дужчим противником — польським військом, що було заоштотоване антантою у всі найновійші засоби війни.

Що можна сказати про тисячі тих людей — втікачів з України, що заразовуали себе до української інтелігенції, але кинули бідний на свідому патріотичну інтелігенцію український народ в найтяжчі для його хвилини життя, коли він кервавився в боротьбі з півничним завойовником — москалем[?]!

Ті де-кілька тисяч так званої української інтелігенції, що з першим громом гармат з большевицької Московщини вим-

¹ Падто засялисъ галицькими справами і хотіли прибрати їх до своїх рук українські С.-Р.

² Були спроби спровадити до Галичини філію інформаційного бюро наддніпрянської армії, яке було в руках С.-Р. і головним чином спричинило розклад цієї армії — але уряд галицький на це не згодився, бо мав своє власне бюро інформаційне.

кнули за межі України, не забувши себе добре забезпечити народним грошем, могли б дуже і дуже прислужитись українському народові в його боротьбі за незалежність, бо в інтелігентних українських силах на місцях нарід відчував і відчуває таку пекучу потребу.

Кому ще не пізно, кому шлях не замкнутий, кому ще промовляє національне сумління — хай повертає негайно до свого народу.

Камянецький період 17. липня до 17. листопада 1919. р.

Два диктатори на Україні.

Отже ми мали на Україні двох диктаторів: диктатора Галицьких війск Д-ра Петрушевича і г. о. Петлюру.

Перший одержав владу з рук народних, від народного представництва, другий іншим шляхом — шляхом узурпації.

Перший мав в своїм розпорядженні сто тисяч відданого йому карного війська, другий мав в десять раз меншу силу в захитаною дисципліною, в більшості незадоволених центральною військовою владою.

Оден був людиною високої європейської освіти, старий, досвідчений парламентарій і політик, загалом відомий і шанований не тільки на Україні, але й закордоном. Другий — особа з малою освітою, невідома українським народним масам до революції, без найменшого досвіду в справі державного будівництва і управи, особа, що виринула на верх випадково в часи революційної бурі.

Для кожного на Україні було ясно, хто мусів взяти на свої плечі тягар відповідальності за долю України.

Так мислив Український Державно-Національний Союз і всі українські партії і групи, все українське громадянство, виключаючи центральні комітети партій С.-Р. і С.-Д., які стояли у владі і за всяку ціну хтіли зостатися у владі і далі.

Але того, чого бажала вся свідома Україна, — не сталося — і в тім головна причина катастрофи, що стала пізніше.

Диктатура центральних комітетів партій С.-Р. і С.-Д.

Ще перед приходом на Наддніпрянщину військ Д-ра Петрушевича, а також не раз і пізніше, було обіцяно Урядові Галицькому, Українському Державно-Національному Союзу і українському громадянству коаліційний діловий кабінет міністрів для об'єднання усіх творчих сил України, скликання Українського Парламенту після визволення українських земель від чужинців і негайне скликання передпарламенту для кон-

тролі діяльності Уряду, для контролі витрачання державних грошей, в цілі позискання довірri до Української влади з боку народніх мас.

Але цих обіцянок свідомо не додержувано а цілком зрозумілих причин: Український Державно-Національний Союз, що репрезентував собою українське громадянство, був в гострій опозиції до Уряду Петлюри і його самого, і в цій справі писав відповідні постанови¹.

Уряд Мартоса-Мазепи добре знов майбутній склад і настрій передпарламенту, добре знов, що передпарламент в першу чергу примусив би цей уряд піти до димісії, покликав би до державної роботи інших людей — і тому уряд Мазепи відтягав справу скликання передпарламенту з місяця на місяць аж до моменту катастрофи.

Отже диктатура центральних комітетів партій С.-Р. і С.-Д., що репрезентувалась зовні кабінетом Мартоса-Мазепи, мала продовжуватися за всяку ціну без жадного конгроля з боку якого будь громадського органа.

Усім було ясно, що для центральних комітетів С.-Р. і С.-Д., особа Петлюри була ширмою, а Директорія — фікцією, які забезпечували панування союзові ций двох організацій.

Беабарвні члени Директорії: Швець і Андрій Макаренко, будучи невідомі широким народним масам, немаючи нікого за собою і тому безсильні, мусіли у всьому згоджуватися з Петлюрою, і всі ці три особи тільки виконували волю центральних комітетів партій С.-Р. і С.-Д.

Політичний терор.

Таким чином Директорія уже стала фікцією.

Для забезпечення цієї диктатури були розпочаті жорстокі переслідування всіх інакше думаючих, як контрреволюціонерів. Політичні контрозвідки були організовані по типу большевицьких „чрезвичайок“. Було організовано 3 головних політичних контрозвідки: 1. Контрозвідка штабу г. отамана, 2. контрозвідка державної інспектури і 3. контрозвідка міністерства внутрішніх справ.

На ці шпигунські організації тратились сотні міліонів. Найбільшою лютостю вславився улюблений Петлюри, голова його контрозвідки Чоботарев, якого прозвали українським „Малютою Скуратовим“.

Про ті кошмарні оргiї, що творилися в цих контрозвід-

¹ Одна з них наведена в кінці; Див. стор. 30 і сл.

² Кат московського царя Івана IV. Гровного.

ках, чи як тоді казали „в Пеглюрських застінках“ розкаже детально історія...

Вся енергія контрозвідок була направлена не проти наших національних ворогів, але проти інакше думаючих українців. С.-Р. івська газета „Трудова Громада“ особливо заохочувала до немилосердної розправи з своїми політичними противниками.

Настав справжній терор. Найменший прояв свободи слова, переконань, преси — був здушений. Преса була або офіціальна або опозиціона. Не було дозволено ані одної опозиційної газети.

Опозиції було заткнуто рота в нечуваний ще досі спосіб. Український Державно-Національний Союз не мав змоги видрукувати своїх постанов. Союз громадських діячів Поділля міг видрукувати свої постанови тілько в Тарнополі в типографії „Українських Вістей“.

С.-Р. газети не раз писали, аби уряд Мартоса-Мазепи розправився суворо з Українським Державно-Національним Союзом, як оплотом реакції на Україні.

В історії визволення національностей ще не було прикладу, аби уряд цієї нації, ставлячи собі на меті її визволення, разом з тим був в опозиції до організованої громадської опінії цієї нації.

Політичне шпигунство в Наддніпрянській українській армії.

В наддніпрянській армії було введено політичне шпигунство в формі інспектури. (Невдале малпування з большевицького військового комісаріату.) Це добило українську армію. Рештка шануючого себе українського старшинства, що ще трималась, не витримувала такої гнітючої атмосфери і почала кидати наддніпрянську армію. Про боеспособність такої армії з таким психічним настроем — годі говорити.

Постачання армії.

Протягом пяти місяців уряд Мартоса-Мазепи не зумів забезпечити армії не тілько зброєю і амуніцією, але навіть провіантром, обувю і одягом. Величезні склади цього добра були покинуті ворогам. По офіційному урядовому признанню за весь Каменецький період українська армія була гола і боса. Органи постачання, які в другий половині Каменецького періоду взяли до рук С.-Р-и, витрачали міліарди, але без наслідків; до самого моменту катастрофи в Прокуріві: 21. листопада 1919. р. — армія не переставала бути і „бosoю“ і „голою“ ...

Добір представників влади на місцях був в більшості так ненадалий, що діяльність його тільки збуджувала до себе несимпатію народніх мас.

Весь Каменецький період української влади комунікація (залізниці, пошта і т. п.) була в паралічі, було в паралічі і економічне життя. Така політика і діяльність уряду Петлюри мала своїм логічним наслідком те, що величезна більшість населення України поставилась до його негативно.

Загосподарене українське селянство у величезній своїй більшості стало до уряду Петлюра в оповіцію, а де-не-де і заняло ворожий нейтралітет. Про мійські елементи, в більшості чужонаціональні, й говорить нічого. Огже уряд Петлюри повис в повітрі, і кататрофа державного українського корабля з такими керманичами була неминучою.

Ошукав уряд Мартоса-Мазепи і прихильників української радянської влади на місцях, яку він ще в Рівному обіцяв був запровадити, але обіцянки так і не додержав, а проте це було головним його аргументом в агітації проти кабінету Остапенка, головним закидом в реакційності цього кабінету.

Оргія марнотратства.

Ніякий уряд жадної держави, коли це уряд не окупційний, коли цей уряд хоче спиратись на свій народ — не тратить грошей без апробати народнього представництва. Отже з цього погляду самочинна розтрата величезних народніх грошей і скарбів У. Н. Р. урядом Петлюри і нам самим без ніякої апробати народнього представництва, бодай хоч в такій його недосконалій формі, як передпарламент — з цього погляду є нічим неоправданим злочином перед Українською Державою і її народом!

З народнimi грішми творилось щось кошмарне. Такого божевільного марнотратства сотень міліонів і міліардів, такого безстыдного до цінізму хапунства, а часом отвертого безпремонного грабівництва народніх грошей і народнього добра — світ ще не бачив і не побачить!

Вчораши старці — ставали сьогодня міліонерами. Багато спекулянтів від політики, авантюристів, а то і просто осіб з темним минулім підшивались під „лівих соціалістів“, аби дістатись до державних скарбів.

Але настане день кари і для них!

Врешті настане час, коли все буде вияснено і розпутано і народ український судитиме тих, що окрадали і грабували його в найтяжчі для його часи. Багато фальшивих геройів буде тоді здемасковано і посяжено на лаву обжалованіх.

Спроби повалити галицького диктатора д-ра Петрушевича.

Уряд Мартоса-Мавепи не почував себе безпечним, поки існувала велика карна галицька армія під владою диктатора д-ра Петрушевича, на якого з надією дивилося усе свідоме державно-думаюче українське громадянство і навіть українське селянство в більшості.

Було, очевидно, ухвалено за всяку ціну усунути диктатора д-ра Петрушевича, а його армію піддагти під владу Петлюри. Ніби по даному сигналу Каменецькі С.-Р. і С.-Д.-і газети стали писати на д-ра Петрушевича і оточуючих його галицьких діячів — найбрудніші інсінуації.

Д-р Петрушевич і його оточення раптом попали в категорію найчорніших реакціонерів, ворогів українського народу. Раптом з'явились „бутербротні“ псевдогалицькі газети „Боротьба“, „Галицький Голос“, які мали репрезентувати голос галицького громадянства, і ці газети так само не перебирали в засобах, аби очернити як найбільше галицького диктатора і Галицький Державний Секретаріят.

В такий недостойний спосіб хтіли ці люди ошукати український народ, галицькі і наддніпрянські війська.

Уживано інших засобів, щоб знеохотити галицьку армію до своїх проводирів: Галичан кривдали амуніцією, одногом, взагалі продовольствієм.

І все пе творилось тоді, коли з півночі червоною хмарою наступали московські більшевики, а зі сходу і півдня чорні хмари Денікінської армії, коли єдність між усіма нашими національними силами була більш, як коли-небудь, потрібна, коли всяка спроба розбити єдність — була національним злочином, державною зрадою.

Але наддніпрянські амбітники в боротьбі за владу і панування забули все і вся; хтіли навіть змусити галицькі війська присягнути Петлюрі і його урядові.

Ціли своєї — наддніпрянські політики з табору Петлюри — не осягнули, але наслідком цієї агітації відносин між Галичанами і Наддніпрянцями стали псуватися: росло взаємне недовір'я, яке де-не-де переходило в незажовану ворожнечу.

Польська орієнтація Петлюри і його уряду. Справа генерала Тарнавського.

Коли українські справи, наслідком цієї внутрішньої колотнечі, стали погіршуватись, а українське військо стало

відступати з Київа до Казятина і далі на захід до Камінця-Подільського, — уряд Петлюри рішуче заявився за орієнтацію на Польщу¹.

Політики з Петлюровського табору хтіли зостатись у влади хоч-би ціною передачі під владу Польщі західно-українських земель, в першу чергу української Галичини.

На це Галичане очевидно погодились не могли. Взаємне недовір'я росло. Галицькі відповідальні кола відчули, що ланцюг, яким вони були прикуті до уряду Петлюри, веде їх до Варшави, а східну Галичину — під польську владу.

Галицькими колами робляться розpacливі спроби розвірати цей ланцюг і шукати поратунку своєї бідолашної країни в іншім керунку.

А тим часом українські справи з дня на день гіршли, треба було на щось зважитися; галицька армія була в розpacливім становиску; без амуніції, без одягу і обуви, без провіанту, з масою ранених і тисячами хорих на тиф та з величезними обозами.

Примушенні конечностю, керуючі військові галицькі кола роблять без згоди з диктатурою угоду з ген. Денікіним.

Коли страсти утихнуть, — історія зробить свій безсторонній суд над цією подією, але одно можна сказати: історія не оправдає тих, що стали в ролі фальшивих прокурорів...

Урядові Камінецькі газети стали обзвивати ледви чи не усіх Галичан — зрадниками; велась скрізь відповідна агітація. Очевидно уряд Мартоса-Мазеї хтів використати факт угода Тарнавського, аби звалити на голови галицьких проводирів — усії свої гріхи.

Передача Камінця-Подільського — полякам. Фінал в Проскурові.

Події розверталися з незвичайною швидкістю. Майже без ніякого опору Денікінці докотились аж під самий Камінець-Подільський.

16 листопада 1919. р. уряд Петлюри піддає полякам Камінць-Подільський з територією на захід від цього міста. Як переказують, Галичане не були про це упереджені: багато

¹ Ті, що не хтіли говорити з буржуазною автантокою во імя своїх соціалістичних принципів, стали говорити з не менш буржуазною Польщею. Не хтіли говорити з господарем, довелось говорити з його слугою.

з їх, тікаючи з Камінця-Подільського, аби не попасти до рук поляків, мусіли покинути там своє майно, а де-які, що не встигли втекти, мусіли в Камінці перезовуватися. Але велике число Галичан було поляками заарештовано.

Величезне державне майно на міліардні суми досталося полякам. 17 листопада м. р. Петлюра зі своїм урядом від'їздив з Камінця-Подільського.

Із урядовців міністерств за урядом Петлюри поїхали одиниці — і то переважно з дрібних урядовців; в Камінці-Подільськім лишилось майже $\frac{1}{10}$ урядовців міністерств і багато українського старшинства, що не хтіли їхати за урядом.

Лишався в Камінці-Подільськім і Український Державно-Національний Союз, який по реорганізації перейменувався в Українську Національну Раду.

В районі Проскурова 21. листопада 1919. року відбулися кошмарні події розграбовання „чужими“ і „своїми“ державного майна і державних грошей, що везли в ешалонах. У. Н. Р-у пограбовано на міліарди. Мародери тила використали нагоду поживитись багатою добичною. Г. отаман Петлюра, що ледви сам вратовався, на своїй особі переконався, що то за люди були його улюбленні: „отамани“ Божко і Волох та інші, які стали до його ворожу позіпію на місці катастрофи.

Наступ добровольців, змусив українських урядовців і деякі військові частини, що потяглись за урядом, перейти територію, окуповану польськими військами, яких уважано за союзницькі.

Але на території польської окупації українські військові частини були обезброєні і вкупі з українськими урядовцями були інтерновані і розвезені по польським таборам для військово-полонених. Фінал був сумний.

Де-які з урядовців і військових, побачивши такий несподіваний поворот справи, вимкнули з польських рук, повернули до Камінця і розповіли сумні події. Почувши все це, хто не виїхав за урядом з Камінця, — радів...

Найбільш дісципліновані українські військові частини: рештки запорожського корпусу, полку українських морців, та інші, з'організувалися під командою генерала Омеляновича-Павленка і пробивались до Винниці на злуку з Галичанами. Про орієнтацію на Петлюру і Польщу ні одна з цих частин не хотіла уже і слухати.

**Г. о. Петлюра зі своїми однодумцями в Варшаві, його угода
з поляками 2. грудня 1919. р.**

Після дуже прикрих пригод Петлюра зі своїми однодумцями вимкнув з Проскурівської небезпеки і добрався до Варшави.

Вкупі з Петлюрою до Варшави поїхав тільки один військовий міністер Сальський. Міністер закордонних справ А. Левіцький виїхав був до Варшави раніше, як голова української місії. Трохи пізніше приїхав до Варшави міністер прац' Безпалко.

Ще в районі Проскурова члени Директорії: Швець і Андрій Макаренко передали свої права Петлюрі, а самі виїхали: один, здається, до Львова, другий до Кракова, потім Андрій Макаренко переїхав до Відня.

Скрутне становище української справи, а головно Петлюри поляки використали як найкраще...

Петлюра і його місія підписали відомий акт 2. грудня 1919. р., яким східна Галичина в Підляшшя, Холмщиною і Західною Волинню мали б перейти до Польщі за ефемеричну допомогу з боку Польщі відбудувати Українську Державу на решті українських земель.

Чи зробило це бажання амбітника за всяку ціну зостатись у влади, чи страх в разі неагоди з поляками огинітись в таборі полонених, хай в цій справі скаже свій присуд історія. Але факт зостається фактом: Соціял-демократ Петлюра вкупі з соціял-демократами А. Левіцьким, Михайловим і Понятенком підписали цю угоду.

Ця угода дуже пошкодила східно-галицькій справі на мировій конференції, бо вона вибивала ґрунт з під ніг прихильників України на цій конференції в справі справедливого розвязання питання Східної Галичини. Очевидно ця угода не дала ніяких реальних користей для української державності.

Пункт цієї угоди, де справа земельної власності польських обшарників на Україні розвязується в їх користь і на шкоду для українського селянства, зробив убійче враження на всю українську демократію.

Так само прикре враження на українське громадянство зробило добровільне вречення часті національної території, на що ніколи не згодиться і не піде ані один культурний народ.

Спроби Петлюри утворити уже в Варшаві угодний по-лякам новий, цілком правий кабінет міністрів — довершив справу.

До всіх цих спроб і угод все українське громадянство, майже усі українські партії — віднеслися негативно.

Керуючі українські кола твердо стали на становищі, що ніжкі переговори з поляками неможливі, поки поляки не змінять свого поводження з українським населенням на окупованій ними українській території, поки в Польщі існують табори з десятками тисяч без жадних підстав замкнутих там українців; поки існують ці табори — ці місця безмежного горя і страждання.

По цих всіх подіях навіть партії У. С.-Д. і У. С.-Р., що підтримували Петлюру — повернулися до його спиною. Українські соціал-революціонери в своїй партійній газеті назвали Петлюру і його однодумців, що помандрували за ним до Варшави — політично умершиими.

Про опозиційні українські партії: С.-С., С.-Ф. та інші нічого й говорили.

Українські комуністи рахують Петлюру ледви чи не чорносотенцем...

І так Петлюру покинули усі.

Відправка українських старшин з Камінця-Подільського до польських таборів для інтернованих.

В недовгім часі після того, як поляки увійшли до Камінця-Подільського, польська влада за вимушеною чи невимушеною згодою Петлюри зарядила реєстрацію українських старшин в Камінці.

Управа головноуповноваженого від уряду Петлюри сама допомогала цій реєстрації, навіть сама вела її, не припускаючи злого наміру з боку поляків. Але коли до Камінця дійшли чутки про події в Проскурові, Гусятині і Волочиську, про інтерновання поїхавших за урядом урядовців, старшин і козаків по польським таборам для полонених, — українське старшинство в Камінці насторожилося.

Коли-ж прийшов наказ польського командування відправити Камінецьких українських старшин в табори: Ланцут, Домбе, та інші — в ніч перед відправкою майже усі українські старшини вимкнули з Камінця за польську лінію фронта. Переказують, що одна старшинська частина в 600 душ збройно перейшла польський кордон і з'єдналася з галицькими частинами, що стояли в Дунаївцях, Новій Ушиці, та інш.

Тільки коло 60 українських старшин, що полишилися в Камінці, були відправлені у вищезгадані польські концентраційні табори і приєднані до інших інтернованих, де мусіли поділити з останніми їх сумну долю.

Петлюрівські „народні“ міністри в часі катастрофи.

Деякі міністри кабінета Мазепи, передчуваючи грозу, зазвасу перед самою катастрофою почали оден за другим під ріжними претекстами покидати Камянець і виїздити за кордон: „народні“ міністри покидали свій нарід в пригоді. Звичайно грошем вони себе забезпечили.

Виїхали за кордон: міністер фінансів Мартос, міністер харчування Шадлун, міністер хліборобства М. Ковалевський. Міністер здоров'я Одрина перед тим помер від тифу.

Решта Петлюрівських міністрів: прем'єр Мазепа, пошт — Паливода, преси — Черкаський, держ. секр. Шраченко — дочекалися 17. листопада 1919. р., вирушили з Камінця до Проскурова, але, побачивши нечесне поводження поляків, побачивши, що союз з Польщею, який вони кovalи, зовсім не так виглядає в дійсності, як вони собі його уявляли (треба думати зі страху перед інтернованням), не схотіли з Петлюрою їхати до Варшави, хоч і як того Петлюра домагався. З превеликими труднощами і риском (бо як говорили відомості, війська отамана Павленка прохали цих міністрів не утруднити становища військ своєю присутністю) вони добралися до Хмільника, а потім до Винниці під захист перебуваючих там галицьких військ. Навчені гірким досвідом, тут вони заговорили уже про скликання українського передпарламенту, про об'єднання усіх українських партій, — але було уже пізно . . .

Українське селянство ліквідує армію Денікіна.

В недовгім часі після подій в Проскурові м. большевики очистили територію України від військ Денікіна; малочисленне військо з Наддніпрянців і Галичин, що об'єдналося під командою генерала Омельяновича-Павленка, опинилося серед моря м. большевицьких військ.

Військову силу Денікіна зліквідувало, головним чином, українське селянство. Спочатку воно, в більшості, приймало денікінців як визволителів від м. большевиків, тим наче, що денікінці ширili вісти, ніби вони воюють з большевиками вкupi з військами У. Н. Р-и.

Але коли селянин побачили, що слідком за військами Денікіна йде реставрація старого ладу з владою поміщиків, коли селянин побачили, що пі нові окупанти глумують з усього українського, ставляться вороже до української культури і національності — вони раптом повстали. Денікінські війська уже були під Орлом і Тулою і загрожували Москві, коли в гли-

бокім запіллі вибухло повстання українського селянства, повстання поголовно добре узброєного населення, яке в час великої світової війни добре вивчилося військових справ. Цей стихійний удар в сину добровольчих військ був на стільки сильний, що це військо було зметено з України з блискавичною швидкостю. М. большевикам лишалось тільки споживати результати безглуздої денікінської політики.

Два роки боротьби з Україною навчили м. большевиків шанувати грізну силу українського селянства.

Політика м. большевиків на Україні.

М. большевики тепер радикально змінили свою політику що до України з ворожої на прихильну: 1. Проголосили Українську Незалежну Соціальну Соціалістичну Республіку в союзі з Російською Совітською Соціалістичною Республікою¹. 2. Запрохали до участі в Київськім уряді українських комуністів і українських лівих есерів, поки що не переслідують інших українських інституцій, взагалі української культури і руху.

М. большевики радикально змінили свою політику і поступовання, що до українського селянства: вони покинули всякі реквізіції по салах, без крайніх потреб не чіпають інтересів українських селян, а надто їх землі, як тієї, що селяне мали до революції, так і тієї, що прибули за часи революції.

Чи на довго це? — Виникає питання.

Треба думати, що м. большевики принаймні не змінять своєї політики що до України до того часу, поки вони цілковито не зліквідують армію Денікіна, що ще уперто тримається на Дону і на Кавказі, а головно, поки скінчаться порахунки Московщини в Польщі, яка має претенсії на землі, які росіяне здавна рахують своїми.

Але є незадереченим фактом, що українська людність почуває нині себе незрівнано краще на території російсько-большевицької окупації як на окупованій польській. М. большевики уміло використовують помилки польської політики в українській справі.

Польська окупація західних областей України.

На українській території польської окупації — польська влада веде, що до українського селянства туж саму політику,

¹ Оскілько це щиро, поки що можна сумніватись, маючи недавній сумний досвід. Керуючі українські кола не сумніваються, що ця „незалежність“ є тілько фікცією.

що і генерал Денікін. Треба чекати і однакових наслідків цієї політики.

Дійшли відомості, що „Пашковська волость“ на схід від Проскурова на польській реквізіції і утиスキ відповіла загальною мобілізацією, виставила проти поляків над 10.000 війська з кулеметами і навіть з гарматами, яке примусило місцевий польський відділ цофнутись.

Під Новою Ушицею проти польської влади повстало декілька сіл, утворили поважну силу і теж завдали полякам багато клопоту; щодня доходять анальгічні вісти з інших місцевостей України під польською окупацією . . .

Характерно, що польське селянство, що живе в невеликій кількості серед українського селянства на Поділлі, йде за-одно з останнім. Причини цього зрозумілі: Під час української революції польський селянин одержав землю на рівні з українським селянином і не хоче ту землю втерити; польський хлоп бачить, що за польськими військами йдуть польські дідачі і забирають назад свою землю, байдуже, чи вона трацила до рук українського, чи польського селянина. Отже ненависть польського хлопа до окупантів польських військ на Україні — цілком зрозуміла.

Польська демократія, презентована польськими соціал-стичними партіями, в останній час опамяталася від шовіністичного шалу; вона почала розуміти, що не так уже почесно для соціалістів витягати з огня каштани для обшарників і буржуазії, хоч би і польських, ціною крові польських робітників і селян, що реставрація історичної Польщі з її утиском непольських національностей, приєднання етнографічно-чужих територій, може привести польську державу, що тільки що прокинулась до життя і не окріпла ще як слід, — знову до катастрофи, як то було 1772. року.

Ми стоймо на передодні великих подій. Певна своєї сили Московщина буде зводити свої порахунки з Польщею.

Не зважаючи на страшну небезпеку од німецького колюча на заході і на небезпеку на сході від сильної Московщини, Польща не придбала собі (ба і не дбає о се) ані одного союзника з по-між сусідніх народів і держав, а своєю політикою і поступованим тільки творить навколо себе атмосферу ворожечі і ненависті. Наслідки боротьби Польщі і Московщини при таких умовах з гори передбачити не тяжко.

Перспективи недалекої будучини.

В Європі пазрівактъ нові грізні міжнародні конфлікти, які витворять нові взаємовідношення світових сил.

Український народ мусить в очікуванню близьких світових подій знову сконсолідовати усі свої національні сили, як то було під час німецько-австрійської окупації України і панування гетьмана Скоропадського, мусить сконсолідувати свої національні сили в формі Всеукраїнської Народної організації, в так знаній нам формі Українського Державно-Національного Союза.

Три роки революції, три роки боротьби за свою незалежність з ріжного рода окупантами освідомили український народ національно, навчили його солідарності, усталий його волю, — заняття і непереможне стремління до незалежності. Не за горами час, коли український народ стане дійсним господарем на своїй землі. Незалежна Народна Республіка з'единеної України — не за горами!

15. січня 1920. р.

Д-р Володимир Тимошевський.

=====

I. Додаток.

Українське громадянство мусить знати, хто найбільш спричинився до сучасного нашого прикметного міжнародного становища.

В цій цілі доведеться до загального відома низченаведений договір трьох українських партій: 1. соціал-демократичної, соціал-демократичної-незалежної і соціалістів-революціонерів.

Договір,

складений між трьома партіями У. С.-Д. Р. П., У. П. С.-Р. і У. С.-Д. Р. П. Незалежних¹.

Зазначені три партії, стаючи на ґрунті оборони інтересів працюючих мас України, борячись за незалежну самостійну Українську Республіку і входячи з необхідності як найрішучої і найактивнішої боротьби з скупаційною російсько-комуністичною владою, ухвалили для успішності переведення зазначених завдань, особливо для найкращої організації повстання працюючих мас України проти окупантів, об'єднатись на слідуючих умовах:

¹ Назви політичних партій скорочені заголовними літерами:

У. С.-Д. Р. П. — Українська Соціал-Демократична Роб. Партия.

У. П. С.-Р. — Українська Партия Соціалістів-Революціонерів.

У. С.-Д. Р. П. Незалежних — Українська Соціал-Демократична Роб.

Партія Незалежних.

1. Замісць істнущої зараз Директорії утворюється едина для всієї України верховна влада під назвою Рада Республіки, або коли по міжнародним обставинам мінятися назву не можливо, то лишається назва Директорії.

2. Складається ця верховна влада — Рада Республіки або Директорії, з 9 осіб, по 3 відповідальних представники від кожної з трьох партій, які укладають цей договір.

3. Раді Республіки (Директорії) тимчасово до утворення законодавчого верховного органа належить верховна і законодавча влада в незалежній національній Українській Республіці.

4. Виконавча влада належить Раді народних уповноважених (або народних міністрів) яка складається Радою Республіки (Директорії) і перед нею є відповідальна до утворення нормального верховного законодавчого органа.

5. Для керування всіми військовими силами Української Республіки, Радою Республіки (Д.) утворюється головна військова Рада з правами верховного головнокомандування.

6. Завданням Ради Республіки (Д.) є очищенні всієї України від окупантів російсько-комуністичних військ, повалення істнущої зараз на Україні російсько-комуністичної влади, оборони суверенності і незалежності національної Української Республіки, боротьба з контр-революцією на слідуючих основах:

а) Рада Республіки (Д.) повинна перевести поділ всієї України на нові адміністративні округи (землі) по економічним і національно побутовим принципам, скасувавши поділ на губернії і повіти і залишивши поділ на волості.

б) В селі влада здійснюється селянством через свій селянський сход, виконавцем постанов якого і розпоряджень висшої влади є сільська влада в складі трьох чоловік: голови, секретаря і скарбника.

Влада волости належить волости і її виконавчому комітетові, вибраному прямими виборами від сел, містечок і заводів селянами і робітниками фізичної і інтелектуальної праці.

в) В вищих інстанціях істнущого адміністративного поділу (повіт чи губернія) влада належить Раді (Раді сел.-роб. депутат.) її виконавчому комітетові, обраному на з'їзді представників селян і робітників від сел, містечок і міст.

Пасивним і активним виборчим правом користуються громадяне, які не живуть з чужої праці (не експлоатують).

7. По переведенню вищеазазначених завдань Рада Республіки (Д.) повинна скликати конгрес Рад. сел.-роб. депутат. всієї України, депутати на який вибираються на губерніальних або

повітових з'їздах з додержанням пропорціональності виборів. Цьому конгресові Рада Республіки (Д.) передає свою владу, а сама перестає існувати.

8. Конгресом Рад має бути ухвалено конституцію Української Республіки, встановлено нормальний лад її, організовано центральну владу Республіки.

9. Для успішного проведення повстання на території України окупованої російсько-комуністичною владою утворюються повстанчі органи — центральний ревком, губерніяльні і повітові ревкоми із представників партій, підписанів цей договір, по 2 відожної, при чому губерніяльні і повітові ревкоми мають бути тимчасовими революційними органами влади на місцях до організації ними влади Рад і бути провідниками розпоряджень і законів Центральної влади Ради Республіки і кабінету міністрів в (Наркомі).

10. Політика підписанів цей договір партій, як в Раді Республіки так і в інших органах Державної влади повинна будуватись на слідуючих принципах:

а) укріпління і оборона незалежної і самостійної національної Української Республіки,

б) встановлення влади трудового народу з виключенням елементів, які експлоатують чужу працю,

в) організація народного господарства в інтересах працюючих і планомірний перехід від капіталістичного строю до соціалістичного з негайною експропріацією нетрудової земельної власності.

11. В волостях і селах конституція влади повинна залишатись та сама, що існує і при совітській (комуністичній) владі за винятком деяких персональних змін (усунення призначених комісарів-комуністів і т. і.), що лежать в компетенції повітових ревкомів.

12. Ці умови розповсюджуються також і на територію Галичини, для якої Рада являється верховним органом. Від галицьких С.-Д. і С.-Р. має бути введено по одному депутату.

13. Вибрані т. до Ради Республіки повинні відійти негайно до Директорії, організовавши на місці Раду Республіки, реалізувати договір і видати відповідну декларацію.

14. Вибраний Ревком негайно повинен розпочати свою працю, повідомити про місце і початок праці центральні комітети партій, на нього покладається обовязок звязати і підпорядкувати всі повстанчі війська Ради Республіки.

Увага: Цей договір склався після того, як вступив до виконання своїх обов'язків кабінет Остапенка за загальною згодою усіх українських партій, не виключаючи партій С.-Р. і С.-Д., як обіцяли офіційно в своїх постановах відноситись лояльно до цього компромісового кабінету. Але однією — говорити, а друге — робити.

Ще коли Директорія була у Винниці (кінець лютого 1919. р.) доходили до Українського Уряду чутки, що С.-Р. і С.-Д. збираються робити в Камянці-Подільському державний переворот на більшевицьку труту; але на всіх державних міжпартійних нарадах С.-Р. і С.-Д. рішуче це заперечували. Як потім виявилося, це було зроблено для замілівня очей: 22. марта 1919. р. в Камянці-Подільському була дійсно зроблена С.-Р-ими і С.-Д-ими спроба повалення Директорії, але неудачно.

Цей „договір“ свідчить:

1. Про нахір цих 3-х партій повалити Директорію і її Уряд та захопити владу в свої руки як в центрі, так і на місцях;

2. Забрати до своїх рук повстанчий рух на Україні, знову таки в цілі захвату влади на Україні.

(Як відомо, провідники повстанців найбільш вороже ставились власне до цього сорту рев-комів, що хотіли сісти на плечі повстанців.)

В договорі наведений досить прямітливий і не до здійснення проект адміністративного устрою на Україні, що характеризує своєрідне розуміння державної будови цими політичними групами.

В договорі проєктавалось в досить безцеремонній формі annexія української частини Галичини.

Афішуючись позунгом: вся влада трудовому народу, ці 3 партії de facto мали утворити своє деспотичне панування на Україні: себ-то владу олігархічну.

Нема чого дивуватись, що хоч ці 3 партії, стали формально на трунті совітської влади, — московські більшевики все ж не визнали їх за своїх однодумців, і не визнають ніколи; бо між соцізмом Леніна і соціалізмом цих 3-х партій — дистанція надто великого розміру.

З цього договору видно, що цим 3-м партіям ходило о цілковите повалення Директорії і в склад нової верховної влади не мав увійти ні член Директорії Андрій Макаренко, ні член Директорії Петлюра. Але коли переворот в Камянці-Подільському не удався, партіям С.-Д. і С.-Р. нічого не лишалося, як зробити відому угоду з членами Директорії Андрієм Макаренком і С. Петлюрою (після їх згоди на совітську платформу) 5. квітня 1919. р.

На цю комбінацію українські соціал-демократи-незалежники не пішли.

II. Додаток.

Низче зведенний документ, написаний в половині серпня 1919. р., ще далеко перед катастрофою 21. листопада 1919. р., яскраво характеризує відношення всього свідомого, державно-думаючого українського громадянства до уряду головного отамана Петлюри і його самого.

Записка

Головної Ради Національно-Державного Союза до Головного Отамана Української Народної Республіки.

Обмежувавши сучасне трагічне, а в недалекому майбутньому може і катастрофічне становище Української Держави, Головна Рада Національно-Державного Союза визначає, що це є наслідком:

1. Цілковитої відірваності його (головного отамана) не тілько від широкого громадянства, а й від цілого народу.

2. а це приводить до претенсії на диктатуру центральних комітетів партій соціалістів-революціонерів, та соціал-демократів, а в дійсності є одна лише зневага до політично-здорового, та реально-мислячого громадянства.

3. Повний розвал місцевої цивільної влади і спроба більшевицьких експерементів (трудові ради) над місцевим самоврядуванням, яке відіграло велику роль в відродженню української державності та набрало широкої популярності серед населення.

4. Тенденційна політика, що до повстанчого протибільшевицького руху по той бік фронту і яскрава тенденція виставити його в світлі українського більшевизму, що перед державами всього світу цей протибільшевицький рух лише компромітує і тим самим обезцінює ідею Української Держави.

5. Відсутність всякого контролю, що до марнотратства народних грошей та відповідальнosti урядових осіб.

6. Відсутність якої б то не було системи в організації апарату по народному господарству та самої організації справи постачання армії і запілля.

7. Ділетантська фінансова політика, яка веде лише до обезцінення української валюти.

8. Руйнуюча земельна політика, яка виявилась в скасуванню права власності на землю, цієї головної підвадини всього економичного добробуту Української Держави і народу.

9. Елементарна і далека від свого безпосреднього завдання справа інформації населення, яка є лише агентом більшевицької політики, а не політики, що спроще буде Українську Державу, чим поглибшує недовір'я народу до Найвищої Української влади та війська і своїх непослідовних та провокаційних інформаціями компромітує осіанню.

10. Елементарна, нетактовна та некоректна політика відносно Галичини, галицького народу та його війська й правительства, яка не дооцінюючи його, як реальну військову силу, лише ображає його геройче національно-державне почуття.

11. Ділетантське і короткозоре відношення до справи міжнародних стосунків, яка дійсно дає повне право представникам інших держав дивитись на політику теперішнього Українського Уряду, як на більшевицьку на підставі: а) ясного і недвозначного окреслення цілком більшевицької тактики, як в офіційній, так і в офіційній пресі, та через агентство У. Т. А.; б) повної несталості і легковажності в міжнародних зносинах, яка не дає ніяких гарантій що до здійснення інших обіцянок, що можуть даватися іншими державами світа у всіх галузях державного життя; в) ясного визначення стреміння не до громадянсько-парламентарного життя, а до так званої диктатури Центральних Комітетів С.-Р. та С.-Д. по шляху орієнтації на міжнародну світову революцію; г) трактування Українського руху переважно як руху соціального, а не національного, якої гарантії, що до національно-державного самовизначення українського народу.

Всі ці вищезазначені факти свідчать, що сучасна політика теперішнього Українського Уряду є не тілько помилкова з боку відсутності в ній державного розуму, але і шкідлива, бо вона не сприяє відбудованню Української Держави, лише губить саму ідею української державності. Для того, щоб уникнути такої катастрофи, необхідна не персональна зліна тих або інших осіб уряду, але кардінальна зміна самої політики, як внутрішньої так і зовнішньої, а саме:

1. Задачення ясного і недвозначного принципу демократичності і парламентаризму (Установчі Збори), який в ідеї своїй та на підставі прагненої формули реального переведення в життя посить і трудовий принцип.

2. Повна консолідація від верху до низу всіх творчих, з'єднаних до праці сил.

3. Реальне вирішення земельного питання в формі ясного визначення принципу трудової дрібної власності.

4. Упорядковання фінансів за допомогою земельної реформи та через відновлення монополій на цукор, горілку, тютюн, та інші продукти а також і через податки.

5. Упорядковання внутрішнього жаду і спокою через заведення працездатної, чесної і цим самим авторитетної централізованої влади на місцях та твердої дієспівіни.

6. Упорядковання народного господарства через повну підтримку місцевих самоврядувань.

7. Упорядковання справи продовольчого постачання через консолідацію всіх органів, їх повної персональної реорганізації по принципу їх працездатності, чесності та місцевого за ними контролю.

8. Упорядковання державного контролю в широкому розумінні цього слова для знищення державного марнотратства і переведення ревізії всіх державних видатків, особливо позабюджетових і таємних.

9. Реальне переведення тісного з'єднання з Галичиною на підставі повного контакту та згоди що до діяльності в справі боротьби з большевиками та утворення Української Держави.

10. Удосконалення міжнародної політики, на підставі якої інші держави світу бачили б не тілько рішучу боротьбу з большевиками, але справжній державний розум, та нові гарантії в тому, що правительство Української Народної Республіки стоїть на стадії і непохитній противобольшевицькій платформі, широко демократичного парламентарного устрою та справжнього реального будування Української Держави.

Коли дальша політика теперішнього Українського Правительства буде провадитися у вищезазначеному напрямку, то Головна Рада Національно-Державного Союзу передбачає остаточний крах самої ідеї Української Держави, бо теперішня антидержавна політика цю ідею компромітує не тільки перед іншими державами світа, але навіть і перед всім українським народом, і це все веде до повної ізоляції всіх творчих сил України, до повної анархії та руїни, за наслідки чого вся відповідальність перед історією і народом паде на Найвищий Уряд Української Народної Республіки, який не спинив своєчасно цю руїну, а допустив на її поталу весь український народ.

Увага: Як відомо, ця записка Українського Державно-Національного Союза зосталась не тілько без скутку, але й без відповіди.

